

بابا رحیم مشرب غزلریده تصوفی غایه‌لر

ذبیح الله دانشیار

پوهنمل، اوزبېك تېلی و ادبیاتی بۆلیمی، اجتماعی بیلیملر بیلیم اوی، جوزجان بیلیم یورتی، شبرغان، افغانستان.

<https://orcid.org/0009-0000-9046-5079> - danishyar.tahiri2021@gmail.com

<https://doi.org/10.69892/jawzjanan.2024.47>

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۱۶ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۱)

قیسقرتمه

اوشبو علمی-تحقیقی مقاله اولوغ متصوف بابا رحیم مشرب نینگ غزلریدگی تصوفی غایه‌لر تحلیل‌لر گه مؤلجلانگن. شاعر نینگ غزلریدگی الهی محبت و روحی اویغانیش، دنیا و اونینگ کمالاتیدگی اوزین، اوزینی تئیش و الهی سهوگیگه ابریشیش، صبر و تقوا، وحدت و بیرلیک، خلقچیلیک غایه‌لری کی تصوفی غایه‌لر شعری مثاللر بیلن ایضا حانگن. مذکور موضوعلر نینگ زمان طلیگه کوره شعری مثاللر اساسیده تیل استادلری و اوزبېك تېلی و ادبیاتی محصللریگه یاریتیب بېریش، مقاله نینگ تحقیقی مسأله سینی تشکیل اېته‌دی. مشرب نینگ تصوف ترقیاتیکه قوشگن حصه سی محصللرگه ایضا حاب بېریلدی. بو موضوع نینگ یازیلش هدفی، اولوغ شاعر نینگ غزلریده اوچره دیدیگن الهی محبت، روحی اویغانیش، اوزینی تئیش، صبر و تقوا و الهی سهوگی کی تصوفی غایه‌لرنی ایضا حاب بېریب، تیل اوقووچیلرینی اونینگ یېتتی شهر عشق وادیسینی باسیب اؤتیش جریانیده چېکن غذا بلری و فناگه ابریشیشگه نسبتاً بولگن اشتیاقیلری بیلن تئیش تیریش اېدی. بونده ی موضوعلرنی یاریتیش البته، اوزبېك تېلی اوقووچیلری، تیل متخصصلری و تیل مشتاقلری اوچون کته اهمیت گه اېگه. بو مقاله بابا رحیم مشرب تصوفی قره شلریگه عاید تورلی خیل علمی اثرلر، مونوگرافلر و مقاله لردن فایده‌له نیلگن. نتیجه‌لر شونی تأکیدله ییدی که، اولوغ بابا میز نینگ غزللری و ادبی میراثی اوزبېك تصوف ادبیاتی نینگ ترقیاتی اوچون سلماقلی اوزین اېگلله ییدی. چون، اونینگ غزللری تصوف نینگ اېنگ عالی غایه‌لرنی بدیعی شکلده یاریتگن نایاب میراثی بولیب، اولر نه فقط اؤز دوریده؛ بلکه بوگونگی کونده هم انسانیت نینگ روحی و معنوی ترقیاتیده مهم اهمیت کسب اېته‌دی. اونینگ ایجادی کونگیل و روح اؤرتنه سیدگی اویغونلیکنی تاپیشگه اینتیلگن هر بیر اوقووچی اوچون بی بها منبع بولیب قاله‌دی.

کلیم سؤزلر: الهی سهوگی، بابا رحیم مشرب، تصوفی غایه، ترک دنیاچیلیک، غزل، فقر فنا، قلندرانه.

Sufism Visions Reflected in Baba Rahim Mashrabs Ghazals

Zabihullah DANISHYAR

Senior Teaching Assistant, Department of Uzbek Language and Literature, Faculty of Social Science,
Jawzjan University, Sheberghan, Afghanistan.

danishyar.tahiri2021@gmail.com - <https://orcid.org/0009-0000-9046-5079>

<https://doi.org/10.69892/jawzjanan.2024.47>

(Received: 26/12/2024 - Accepted: 29/03/2024)

Abstract

This paper aims to do an analysis on the Baba Rahim Mashrab's Sufism poems. The highlighted themes included in pure love towards Allah and spiritual awakening, world and its virtues, self-awareness and loving Allah, patience and piety, unity and harmony, as well as humanism, among others. Each of them exemplified with his poems. The research problem addressed by this paper involves presenting these themes with contemporary relevance using examples tailored to students of Uzbek language and literature. The study seeks to clarify Mashrab's contributions to the development of Sufism within the framework of this discipline. The purpose of this article is to shed light on the Sufi's ideas found in the poets and ghazals: such as loving Allah, spiritual awakening, self-realization, patience, piety and to familiarize readers with his profound experiences of going through the seven steps of love, enduring hardships, and striving for annihilation to join Allah. The exploration of such themes holds great significance for students, linguists, and enthusiasts of the Uzbek language contributing to a deeper understanding of mystical literature. The paper is structured relying on diverse scholarly works, monographs, and papers concerning Baba Rahim Mashrab's mystical perspectives. The findings emphasize that the ghazals and literary heritage of this great figure occupy a prominent place in the development of Uzbek Sufi literature. His ghazals represent a rare literary treasure that artistically conveys the highest ideals of Sufism. These works, not only in his time but also today, serve as a significant source of spiritual and moral advancement for humanity. Mashrab's creative legacy remains an invaluable resource for every reader seeking harmony between the heart and soul.

Keywords: *Baba Rahim Mashrab, Faqri Fana, Ghazels, Loving Allah, Self-Denial, Sufism, Qalandarana.*

كبريش

بابا رحيم مشرب اؤز ناياب ايجادياتى آرقه لى احمد يسوى، على شېر نوايى و صوفى اللھيار كىبى اؤزبېك تصوفى نىنگ ترقىياتىگه كته حصه قوشكن. بو تحقىقى مقاله نىنگ اساسى مسأله لىردن بىرى، اونىنگ ايجادياتىدىكى تصوفى غايه لىرىنى مثاللر بىلن تىل اؤقووچىلرىگه آچىب بېرىش دىر. مذكور شاعر نىنگ تصوف گه عايد ايجادياتى حقىده، اينىقسه، افغانستان بؤلىب بېترلىچه تحقىق بؤللمه گن. شونىنگ اوچون، بو تحقىقى ايشىمىز بوندهى بوشلىقنى نسبى شىكلده تولدیره دى دېگن اميدده مىز. شونىنگدېك، باشقه ايرىم مسأله لىر هم كؤزله تىلگن: مشرب نىنگ ايجادى تصوفى ادبيات نىنگ اېنگ يوكسك نمونه لىردن بىرى حسابلنهدى. او اؤز غزلبريده تصوف نىنگ اساسى غايه لىرى: الهى سېوگى، روحى او يغانىش، اؤزلىكنى انگلش، صبر و تقوا كىبى مو ضوع لىرىنى مهارت بىلن يارىتىگن. بوندهى اثر لىرىنى اؤرگنىش و تحليل قىلىش آرقه لى تصوف نىنگ ماهىتى و اونىنگ انسان معنويتىدىكى اؤرنى چوقورراق انگلنهدى. مشرب نىنگ غزلبرى نه فقط اؤز دورىده؛ بلكه بوگونكى كونده هم ضرورتىنى يۇقاتمه گن. اونىنگ اثر لىدىكى تصوفى غايه لىر جمعيتده معنوي او يغانىشنى ترغىب قىلهدى. اولرىنىنگ علمى اؤرگنىلىشى مشرب نىنگ اؤزبېك تصوف ادبياتىگه قوشكن اولكن حصه سىنى كېنگراق كؤرسه تىشگه ياردم بېرهدى. تصوفى غايه لىر، اينىقسه، بوگونكى جهان ترقىياتى دورىده اؤز ضرورتىنى سقلىب قالىگن. الهى سېوگى، صبر، بغرى كېنگلىك و انسانى بىردملىك كىبى توشونچه لىر تورلى مدنيتلر اؤرته سىده كؤپرىك بؤلىب خدمت قىلهدى. مشرب نىنگ غزلبرىنى معاصر نقطه نظر دن تحليل قىلىش اوشبو غايه لىرىنىنگ جهان شموللىگىنى نمايان اېته دى.

موضوع نىنگ هدفى: مشرب غزلبريدىكى الهى محبت، روحى او يغانىش، صبر و تقوا، اؤزىنى انگلش، بىرلىك و انسانپورلىك كىبى تصوفى غايه لىرىنى تحليل قىلىش و اولرىنى مضموناً آچىب بېرىش. مشرب ايجادى نىنگ اؤزبېك تصوف ادبياتىدىكى اؤزىنى انىقلىش، اونىنگ مضمون و شىكل جھتىدن ناياب اثر لىرىنى كېنگ جماعتچىلىككە بېتكىزىش. مشرب نىنگ تصوفى قره شلىرىنى زمان طلبلىرىگه ماس روشده تلقىن قىلىب، بوگونكى اؤقووچىلر و ياش اولادىنىنگ معنوي و روحى اؤسشىسىگه خدمت قىلهدىگن جھتلىرىنى كؤرسه تىش. اؤزبېك تىلى و ادبياتى بىلن شىغللنووچى محصللر و متخصصلر اوچون مشرب نىنگ تصوفى فكر لىرىنى اؤرگنىش و اولردن سبق آلىش اوچون علمى و مېتودىك قوللنمه يره تىش. مشرب نىنگ اؤزىگه خاص تصوفى قره شلىرى آرقه لى عمومي تصوف تارىخى و نظرىه سىگه قوشىمچه لىر كىرىتىش، اونىنگ غايه لىرىنى باشقه تصوفى آقىملر و شىخصلر بىلن قىياسلش. مشرب ايجادى نىنگ انسان قلبى و روحى اؤرته سىدىكى او يغونلىكنى ايزلشگه قره تىلگن جھتلىرىنى آچىب بېرىش و بو آرقه لى اؤقووچىلرده چوقور تفكر و

روحي خاطر جمعليککه اېریشيشگه ياردم بېریش. اوشبو هدف لړ مقاله نینگ علمي، معنوي و مدني اهميتیني آشیریب، اؤزبېک ادبیاتی و تصوفي میراثی نینگ بایلگینی کېنگ عامه گه کؤرسه تیشگه خدمت قیله دی.

بو موضوع نینگ تحقیقی اهمیتی: بابا رحیم مشرب نینگ غزلریده تصوفي غایه لړ موضوعینی تدقیق قیلش کته علمي و عملي اهميتگه اېگه. اونینگ اثرلری آرقه لی تصوف فلسفه سی نینگ اېنگ یوکسک معنوي و اخلاقي قدریتلرینی اؤرگنیش نه فقط اؤزبېک ادبیاتی و مدني میراثینی چوقورراق انگلشگه ياردم بېره دی؛ بلکه حاضرگی انسان معنویتینی بایتیشده هم مهم اؤرین توتهدی. مشرب نینگ غزلریده الهي محبت، روحي اویغانیش، اؤزلیکنی انگلش، صبر و تقوا کبی تصوف نینگ اساسی تمایللری گؤزهل بدیعی شکلده عکس اېتیریلگن. بو غایه لرنی اؤرگنیش آرقه لی اؤقووچیلر انسان نینگ ایچکی دنیاسی و یره تگنگه بؤلگن اینتیلیشلری حقیدگی چوقور فلسفی توشونچه لرنی ادراک اېتیشی ممکن. اینیقه، اونینگ «بېتی شهر عشق» وادیس، روحي کمالات یؤلیدگی عذاب و قینچیلیکلرنی ینگیب اؤتیش جریانی حاضرگی تلقینلرده اهمیتلی بؤلیب، انسانیتنی روحي مکمللیککه یتکلشگه خدمت قیله دی. مذکور موضوعنی تدقیق قیلش تصوف علمی و ادبیاتی نینگ بای تاریخی مدني جریانلرینی انگلشگه کمک قیله دی. شو بیلن بیرگه، بونده ی تحلیللر اؤزبېک تیلینی اؤرگنووچیلر و تصوف ادبیاتیگه قیزیقووچیلر اوچون علمی ینگلیکلرنی آچه دی. مشرب نینگ ایجادی تصوفي غایه لرنینگ بدیعی کؤرینیشدگی یوکسک نمونه سینی تشکیل اېتیب، اونینگ میراثی ملي معنوي رواجلنیش یؤلیدگی بی بها منبع صفتیده قدرلنیشی لازم. مشرب نینگ غزلرینی تحلیل قیلش آرقه لی نه فقط تصوفي غایه لر؛ بلکه اونینگ ادبی اسلوبی، تیل بایلگی و افاده مهارتی هم اؤرگنیلهدی. بو اېسه اؤزبېک تیلی و ادبیاتی نینگ علمی تدقیقاتلریگه کته حصه قؤشه دی. مشرب نینگ غزلریدگی تصوفي غایه لر حاضرگی اؤقووچیلر اوچون قنده ی معنوي آذوقه بېریشی ممکنلیگینی اؤرگنیش و غزلردگی شعر ی تصویر واسطه لری آرقه لی تصوفي غایه لرنی تحلیل قیلش هم اهمیتلی حسابلنهدی.

مشرب نینگ غزلریده تصوف نینگ اساسی تمایللری بؤلیمیش الهي عشق، انسان و خدا اؤرته سیدگی مناسبت، دنیاوی حیات نینگ وقتینچه لیک اېکنلیگی، روح نینگ یوکسه لیشی کبی مو ضوع لر کېنگ اؤرین آلگن. شاعر اؤز شعرلریده تصوفي تجربه لرنی چوقور بدیعیلیک بیلن افاده اېتیب، اؤقووچینی روحي پاکلنیش و الله جل جلاله گه یقینلشیش یؤلیگه چارله یدی. او کؤپنچه دنیاوی ذوق- شوقلرنی قاره لب، انساننی حقیقتنی انگلش و ابدی یوکسکلیککه

اېریشيشگه دعوت اېته دی. بو باره ده اونینگ شعرلری نوایی و حافظ کبی اولوغ شاعرلر نینگ تصوفي عنعنه لریگه ماس کېله دی؛ بیراق، مشرب اؤزیگه خاص آهنگ و فلسفي تېره نلیکنی اؤز ایجادیده عکس اېتیره آلگن. (Sodiqov, 2014, p. 6)

مشرب نینگ غزلبريده عشق فقط انساني تويغو صفتیده اېمس؛ بلکه الهي حقیقتگه بیتیش نینگ اېنگ یوکسک واسطه سی صفتیده تلقین اېتيله دی. شاعر اوچون عشق- بو انسانی الله گه آلیب باروچی یؤل، دنیاوي باغلیشلردن واز کېچیش و معنوي آزادلیکگه اېریشيش نینگ اېنگ مهم شکلی دیر. او شعرلریده کۆپینچه «اختیاری قۇلدن بای بېریش»؛ یعنی الله نینگ اراده و قسمتیگه تۇلیق بۇیسونیش غایه سینی ایلگری سوره دی. بو اېسه تصوف نینگ ماهیتینی؛ یعنی انسان نینگ مېن لیکدن واز کېچیب، اللّه گه بیرلشیشینی یوکسک بدیعیلیک بیلن افاده اېته دی (Rahmonov, 2015, p. 4).

شونده ی قیلیب، بابا رحيم مشرب اؤزی نینگ تصوفي غایه لرگه بای غزلبری آرقه لی انسان نینگ معنوي عالمیدگی اېنگ مرگب و نازک کېچینمه لرنی مهارت بیلن افاده له گن. اونینگ ایجادی شرق ادبیاتی و تصوف فلسفه سی تاریخیده علیحده اؤزین اېگلله یدی و بوگونگی کونده هم اؤزی نینگ روهی تریه وي اهمیتینی یؤقتمه گن.

اوشبو مقاله اولوغ متصوف شاعریمیز بابا رحيم مشرب نینگ غزلبریگی تصوفي غایه لر اوستیدن بحث قیله دی. بو مو ضوع نینگ اساسی سؤراقلری: مشرب غزلبريده قنده ی تصوفي غایه لر یاریتیلگن؟ شاعر غزلبريده تصوفي غایه لردن تشقیری قنده ی غایه لر کؤرینه دی؟

مشرب نینگ تصوفي غایه سی انسانی اؤز حقیقی کیملیگینی انگلش، الله بیلن تۇلیق بیرلشیشگه اونده یدی. اونینگ غزلبريده کۆپ حالدرده «اؤزینی یؤقاتیش» یاکه «دنیاي آرزو- هوسلردن واز کېچیش» غایه لری اوچره یدی. مشرب نینگ تصوفي غایه لری انسان اؤزینی الله نینگ حقیقی خدمتکاری صفتیده حس اېتیشی، روهی پاکله نیشی و معنوي یوکسه لیشی بیلن باغلیق. بو جریان آرقه لی او انسان نینگ روهیتیدگی تصوفي جهتلرنی؛ یعنی ایچکی تینچلیک، معنوي بخت و حقیقی محبتنی انگلشنی مقصد قیلیب قویه دی.

مشرب نینگ غزلبريده اؤزیگه خاص شعري اصوللر یاردمیده تصوف غایه لری چوقور بیر معنی بیلن یاریتيله دی. اونینگ اثرلریدگی «دنیا و اونینگ اؤتکیرلیکلی» بیلن باغلیق تصوفي مشاهده لر، اساساً، انسانی دنیا تویغولریدن خلاص اېتیشگه و اؤزی بیلن ایچکی صحبتگه آلیب کیریشگه اونده یدی. مشرب تصوفنی نه فقط دینی غایه؛ بلکه حیاتی حقیقت صفتیده کؤریب، بو غایه لرنی برچه انسانگه بیتکزیشینی مقصد قیلگن.

مشرّب تصوف نینگ بو چوقور معنی لرینی اؤزی نینگ غزلری آرقه لی تصویرله یدی و هر بیر سؤزی، هر بیر شعری افاده سی آرقه لی اؤقووچی سینی روحنی تازه لشگه، الله گه بؤلگن محبتنی حس قیلشگه، شونینگدېک، اؤزی نینگ حقیقی اؤزلیگینی تاپیشگه اوندە یدی. اونیگ غزلریدگی تصوفی غایه لر، انساننی ایچکی تینچلیککه، اجتماعی و معنوی حقیقتگه یقینلشتیریشگه قره تیلگن بولیب، مشرب اؤز اثرلری آرقه لی بو غایه لرنی یوقاری بدیعی صنعت درجه سیده افاده له گن. او تصوف فلسفه سینی اؤزی نینگ ایجادیده کینگ ترغیب قیلگن، اونی نظری جهتن هم، عملی جهتن هم یاریتیب بېرگن شاعرلردن بیرى دیر. خلص، اونیگ غزلریدگی تصوفی غایه لر انسان نینگ اؤزلیگینی انگلش، الهی سېوگیگه اېریشیش، دنیاوی ایستکلردن خلاص بولیش، حقیقی بخت و معنوی تازه لیککه اېریشیش کبی مسأله لرنی اؤز ایچیکه آله دی (Jumaniyozov, 2016, p. 18).

الف) الهی محبت و روحی اویغانیش

مشرّب غزلریدگی تصوف غایه لر، اساساً، الهی محبت، روحی اویغانیش و اؤزینی انگلش مسأله لری اطرافیده شکلنه دی. او، انسان نینگ قلبی الهی نورگه تؤولیب، دنیا و اونیگ ظاهری گؤزهللیگیدن یوز اؤگیریشی ضرورلیگینی تأکیدله یدی (Rasulov, 2003, p. 4).

دلنی اؤلدیریب، کؤنگیلنی تاپ اؤزینی یوق قیلیب، ربّنی کؤر (Mashrab G'azallari, 2015, p.21).

بو مصرعه مشرب، قلبنی تازه لش و پاکلش بیلن الهی نورنی قبول قیلشگه تأکیدله یدی. انسان نینگ ایچکی دنیا سینی پاکلش، اؤزینی «اؤلدیریش» (دنیا بیلن باغلیق برچه حس - توغولریدن خلاص بولیش) آرقه لی فقط گینه حقیقی معنوی اؤسیش و ربّنی انگلش ممکنلیگی بیلدیریلگن.

ب) دنیا و اونیگ کمالاتیده گی اؤزین

مشرّب غزلریده دنیا و اونیگ مادّی بایلیکلری ظاهری و وقتینچه لیک صفتیده تصویرلنه دی. اولر فقط کؤریش و وقتینچه لیک ذوق آلیش اوچون اېمس؛ بلکه انسان نینگ حقیقی مقصدی یعنی الهی حقیقتنی انگلش اوچون ضرور واسطه صفتیده تصور قیلینه دی. دنیا و اونیگ کمالاتی شونچه که سیناو و قراردادى میدان، اصل حقیقی بخت اېسه منعوتیده اېکنلیگینی توشونیشگه اوندە یدی (Hakimov, 2012, p. 4).

دنیا بیر سوغه، اینگ گولیکنی بیل هر بیر جان نینگ حقى بیر ایسقى قیل (Mashr G'azallari, 2015, p. 9).

بو مصرع آرقەلى مشرب، دنيا و اونىنگ جاذبەلرگە آلدنمىسلىكنى، حقيقى بخت و تىنچلىك فقط روجى و الھى سېوگىدن كېلىشىنى ترغىب قىلەدى.

ج) اۋزنى تىش و الھى سېوگىگە اېرىشىش

تصوفدە اۋزىنى تىش و الھى سېوگى؛ يعنى محبت اساسى غايە دىر. مشرب بو غايەنى اۋز غزلىرىدە قىتە-قىتە تەكىدلەيدى. او، انساننىڭ حقيقى بختى اۋزىنى انگلشەدە و الھى محبتنى قېلگە سىنگدېرىشەدە اېكنلىگىنى توشونتېرەدى (bojaev, 2007, p. 4).

يۇق اېكن اۋزى، بار اېكن اۋزى كىمكە اۋزىنى تىدى، رىنى كۆرەدى
(Mashrab G'azallari, 2015, p. 61).

بو مصرع، انساننىڭ اۋزلىگىنى تىب، اىچكى عالمىگە چوقورراق كىرىب، حقيقى موجودلىكنى انگلش آرقەلى، او الھى سېوگىگە اېرىشىشىنى بىلدېرەدى. اۋزىنى تۇلىق انگلش و بو جرياندا قېلى تازەلش، حقيقى يوكسكلىككە آلىب كېلەدى.

د) صبر و تقوا

تصوفدە صبر و تقوا (اللہ گە بۇلگن محبت و اطاعت) اساسى فضىلتلر صفتىدە قبول قىلىنەدى. مشرب نىنگ غزلىرىدە صبر و تقوا، انساننى الھى حقيقىگە يېتكەلەيدىگن مېم فضىلتلر صفتىدە كۆرسەتەلەدى.

صبر قىل، ھېچ بىر كۈنگىل بېقرار
اللہ نىنگ ايشلرېدن خبر آل
(Mashrab G'azallari, 2015, p. 22).

مشرب، صبر و تقوا آرقەلى انساننى حقيقى بختگە، خاطر جمعلىككە و الھى سېوگى بىلن باغلىنىشگە چقىرەدى. بو سۆزلر، تصوفدە صبرنىڭ كوچىنى و اونىنگ روجى اۋسىشىگە قنچەلىك تائىر قىلىشىنى افادەلەيدى.

ه) وحدت و بىرلىك

مشرب غزلىرىدە تصوفدە مېم اۋرىن توتەدىگن «وحدت» غايەسى ھم موجود. وحدت- بو اللہ نىنگ يگانە بۇلىشى، بىرچە موجوداتلر نىنگ بىرلىگىنى توشونىش و انگلش دىر. مشرب بو غايەنى ايلگرى سورىب، بىرچە نرسە نىنگ بىرلىگىنى، الھى بىرلىكىنى و بىرە تووچىگە بۇلگن محبتنى تەكىدلەيدى.

بىرلىگىنى انگلە، بارىنى بىل
بىرچەسى بىر، اۋزى يگانە، اللہ دىر
(Mashrab G'azallari, 2015, p. 42).

بو مصرع آرقه‌لی مشرب، برچه موجوداتلرنی، شو جمله‌دن انسانی هم بیر بوتون صفتیده کۆریشنی و برچه‌سی نینگ الهی مقدسلیککه باغلنگنلیگینی توشونتیره‌دی.

(و) خلقچیلیک غایه

مشرب خوجه احمد یسوی تامانیدن میدانگه تشلنگن خلقچیلیک غایه‌لرنی قبول اېتر اېکن، ظلمگه قرشی چېکن اوتلی آه-نالهام بیلن استبداد اهلی و اولرنینگ افسانه‌لرنی کویدیریب تشلشگه قادرمن دېب، مستبدلرگه نسبتاً نفرتینی جرعت بیلن افاده‌له‌دی.

نالہ- یو آھیم بیلن دؤزخنی کویدورسم کبرهک هم بهشت و جنت‌المأوانی کویدورسم کبرهک
خوجه، آخوند اکابر ملا و شاه و گدا بېگ و خان و جاهل و دانانی کویدورسم کبرهک
(Mashrab G'azallari, 2015, p. 34).

مشرب ایجادی مطلق صوفیانه غایه‌لرنی تشویق قیلش عنعنه‌سیدن ایلغار و دموکراتیک ادبی حرکتچیلیک شعریتیگه یقینلشیش و اوتیشده مهم کۆپرک رؤلینی اؤینه‌دی، دېب ایتیش ممکن. ذاتاً، شاعریننگ «صوفی مشرب»، «اېشان مشرب»، «شیخ مشرب» اېمس؛ بلکه، «دېوانه مشرب»، «قلندر مشرب» صفتیده مشهور بؤلیب، کتّه شهرت و آبرو قازانگنلیگی یوقاریده کېلتیریلگن فکرلرنینگ یوره‌ک تۆریدن آتیلیب چیقینی قوتله‌یدی. بو جهتن قره‌گنده، مشرب شعریتی چین و معین فقرالیک روحی و کرکترینی کسب اېتیب، شاعر ایجاده‌ده زمانه اوچون مهم بؤلگن اجتماعي-اخلاقي معمالرنی میدانگه تشلشگه اینتیلیش میللری آچیق-آیدین سبزیله باشله‌یدی.

شریعت شربتین ایچگن، طریقت حلقة‌سین توتگن بلالر شاهینی سویگن، عدالت کۆزینی اؤیگن
جهان میدانیده تورگن، تظلم یؤلگه کیرگن زبانش خیلینی چؤلب کبتیغه تېگنیم بهراق
(Mashrab G'azallari, 2015, p. 46).

بو مصرعلرده شاعر هجولریگه خاص بؤلگن بېلگیلر یقال بؤرتیب توره‌دی؛ بو و شونگه اؤخشش اوتلی هجوی مصرعلر جامعه آدملری نینگ ضعیف تمانلری و قباحترلرنی مسخره‌لش بؤلمه‌ی؛ بلکه آچیلنگن حس‌نینگ بیانی بؤلیب جرنگله‌یدی.

شاعر خودی باشقه متصوفلردېک تصوف اساسینی تشکیل بېرگن شریعت، طریقت و معرفت یؤلیدن باریب، حق و حقیقتگه اېریشیشنی آرزو اېتیب، یره‌تگن نینگ نورلی جمالینی کۆریشگه اشتیاقمند بؤلگن یعنی محبت اؤتیده کویگن (Mirzayev, 2010, p. 3).

شریعت شربتین تاتگن، طریقت حلقة‌سین توتگن حقیقت یارینی سویگن، رزالت کۆزینی اؤیگن
ملاحظ کوییده یورگن، شرافت شوقینی سورگن جهان میدانینی کېزگن، محبت اؤتیده کویگن
سویر قوللر ایزینی کۆزلریمگه سورگنیم بهراق
(Mashrab G'azallari, 2015, p. 13).

ادىيات شناس ابراهيم غفوروف مشربنى «فقيرلر شاهی» دېب اتەگن: «بعضيلر مشربنى اوليا دېب بيله ديلر، باشقه بيراولر بابا رحيم مشربنى اولوغ شاعر دېب ايتە ديلر. كيملرگە دير مشرب- صوفى، دنيانى سرگشته كېزگن، قونيمسيز و تينيمسيز قلندر. عادي قلندر اېمس، قلندرلر شاهی. برچه فقيرلر نينگ شاهی؛ يعنى شاه مشرب. تيريكليك چاغیده و اوندن سؤنگ بير قنچه زمان مشرب عادي خلاق آره سیده «دېوانه مشرب» دېگن نام بيلن شهرت قازانگن. اونگه مشرب نينگ اؤزى اساس بېرگن. او انگلى صورتده دېوانه ليك يوليني تنلهگن.

شاعر بير قنچه غزلىرىدە اؤزىنى دېوانه دېب اتەيدى. دېوانه اېكنليگىنى توختا و وسيز تاكيدلب بارەدى. مشرب زمانه سیده دېوانه دېگنده دنيانى- مادى دنيانى تن آلمهگن، مال- دولت بيغمهگن و حتى باله- چقه آرتيرمهگن درويش مانند و قلندر مانند كيشيلرنى دېوانه دېب اتەيديلر. دېوانه ليك اصلى بو اؤزىنى و دنيانى بي نهايت تېرەن انگلش و بيليش بولسه كېرەك. شو اساسده دېوانه ليك اؤزليكدن و دنيا مھريدن كېچيش؛ يعنى اؤزىنى بوتونلەى اونوتيش بولسه كېرەك.

مى ايچيب ازل دين، مست كېتتى عاقبت جاننى بېرمسدين بورون، جانانغه اېتغن بارموكين
(Mashrab G'azallari, 2015, p. 15).

سیدالجزایری یازەدی: «اولیاو اللہلر گناھدن معصوم اېمس، بىراق محفوظ دیرلر؛ يعنى حمايه لنگن. اللہ تعالی انسانلرنى فرقلی فطرت لر بیلن یرەتگن. بعضیلری، خۇفیه یا که قلبه ذکر قیلش بیلن قبلری تسکین تاپسه؛ بعضیلری اېسه، جھریه یا که جماعت ایچیده آواز چیقرگن حالده ذکر قیلشنى یاقیرەدی. اللہ انسانلرنى انه شونده یرەتگن، دېمک، ایکیسیگه هم احتیاج بار.

مشرب ظلم و ظلمکارلرگه بی فرق یشهی آلمس اېدی. بوندهی کیشیلر، هر قندهی وضعیته هم ظالم آلدیده تیز چؤکمهیدی. بلخ حاکمی محمود مشربدن علمالر حضوریده بیر مرتەگینه عذر سؤره شنى سؤره گنده، او «توپیرگن توپیگیمنى قیتیب آلمسمن»، دېب جواب بېرگن.
(Abdurahmonov, 2009, p. 33).

آه سردینگ بولسه، مشرب، آه اوروب محشرنى بوز ماهى بی بحرى حقیقتگه اوشل دریا كېرەك
(Mashrab G'azallari, 2015, p. 71).

او هر قچان کؤز اؤنگیده منصور حلاج قسمتىنى جانلنتیره دی. اؤزىنى جوده اېرته منصور قسمتىنى تکرارلشگه، منصور ایچگن عذاب شرايىنى ایچیشگه چاغلهیدی: «بېچه منصور اولدی اېریشه آلمهی محبت یولیده، مېنگه دارو قورولغانده بېتر بو قسمتیم» مشرب عمرى سؤنگیده اېریشگن دارنى عمرى نينگ ابتدا سیدن یاق آرزو قیلگن، اؤزى اوچون منصور حلاج یولینی یول

دېب تله گن اېدى. منصور اوينىگ نظريده اوزى نينىگ بويوك حياتى و روحى بيلن خدانينىگ وصلينىگ اېتىشگن ذات اېدى. سؤزى، نيتى و ايشى بې نهايت تازه سيما اېدى. مشرب: "صورتيم گرچه بشر- كېلدى، ملك دور سىرتيم" دېگنده، بو چىرايلى سؤزلرگينه اېمس، بو اوينىگ شاعر، انسان و اولوغ متفكرينىگ چين معنى دگى بارليغى اېدى. مشرب عملدارلر نينىگ انصاف- ديانتلى و اولوسپورور بوليشىنى آرزو قىلر اېدى.

شهرت ايلب كيم، الرديك خودنمالرني كورونىگ
يولنى بيلمس عالي لرنى كوزيگه عارف بوليب
برچه گه ايلر نصيحت، اوزيني دانا ايتيب
لاف اوررلر عارفي ييك دلمن دېب خلق ارا
ظاهرى صورت پرست، نااشنا لرنى كورونىگ
اوزى منزلگه اېتالمه ي، نابينالرنى كورونىگ
يولده قالغان بې كس و بې رهنمالرني كورونىگ
خلقنى گمراه قىليپ، يوزى قرالرنى كورونىگ
(Mashrab G'azallari, 2015, p. 69).

مشرب نينىگ بونده ي صاف فكر ليليك روحيديكى شعرلرى جاهل عملدارلر و ريكار غايه وي رهبرلرگه قمچى دېك تاثير قىلر اېدى. بو حكمدارلرگه ياقمس، دغل مناسبت دېب حساب لب محمود قطن اونى دارگه آسيشگه حكم قىلگنى، محمود اوز نامىنى ابدالابد لعنت مھرى بيلن تمغه له گن اېدى.

سؤنگىچ

كوزه تيش نتيجه سيگه كوره، بابا رحيم مشرب نينىگ غزلريده الهى محبت و روحى اويغانيش، دنيا و اوينىگ كمالا تيدگى اوزرين، اوزيني تيش و الهى سېوگيگه اېريشيش، صبر و تقوا، وحدت و بيرليك، خلقچيلىك غايه لرى كى تصوفى غايه لر چوقور فلسفي مضمون و بديعي كوزه لليك بيلن اويغونلشگن حالده افاده لنده دى. اوشبو غايه لر نه فقط اوينىگ دوريدگى معنوي-مدني جريانلرنى عكس اېتيره دى؛ بلكه بوگونگى كونده هم انسانيت نينىگ روحى و اخلاقي كمالا تيده مهم اهميتگه اېگه. مشرب نينىگ غزلريده انسان نينىگ خداوندگه بولگن چېكسيز محبتى و اونگه ايتيلىشى مركزي اوزرينى اېگلله يدى. بو اېسه تصوف نينىگ الهى سېوگى و انسان نينىگ روحى پاكلنيشگه اېريشيش يوليدگى فلسفي قره شلريگه اساسلنده دى. اينيقسه، اوينىگ اثرلريده انسان نينىگ ايچكى دنياسى بيلن تشقى عالم اورتە سيدة گى اويغونليكنى تايمينلشگه قره تيلگن غايه لر تېره ن فلسفي مضمون كسب اېته دى. اوينىگ ايجادى اوز زمانيده تصوف نينىگ اېنگ يوكسك غايه لرينى بديعي طرزده افاده اېتىش بيلن بيرگه، بوگونگى كونده هم انسان منعويتىنى باييتيشده مهم منبع بوليب خدمت قيله دى. اوينىگ اثرلرى روحى و اخلاقي تربيه ده، شونينگدېك، ادبي-تاريخى تدقيقاتلرده عليحده اهميتگه اېگه. مشرب نينىگ ايجادى ميراثى،

اينيقسه، الهي محبت و بيرليک فلسفه سيني اؤرگنیشده نادر علمي و عملي منبع صفتيده قيمتلی دير.

بابا رحيم مشرب نينگ غزللريده تصوفي غايه لردن تشقري، تورلی اجتماعي، فلسفي و معنوي غايه لر هم اؤز افاده سيني تاپکن. او اؤز اثرلريده انسانيت حياتيگه، جمعيتدگی معمالرگه و اخلافي قدريتلرگه چوقور اعتبار قره تگن. اونينگ غزللريده اجتماعي عدالت و تېنگليک، انسان و طبيعت نينگ اويغونليگی، معنوي کمالات و اؤزليکني انگلش، محبت و انساني مناسبتلر، فنايک و ابدليک کبی غايه لرنی هم کوزه تيب توره ميز. شونده ی قليب، اونينگ ايجادی مضمونا گېنگ و رنگ-برنگ بؤليب، اونده تصوفي غايه لر باشقه کؤپلپ فلسفي و اجتماعي مو ضوعلر بيلن اويغونلشکن حالده افاده لنگن. بو اونينگ اثرلريگه ملي و عموم بشري اهميت بخش اېته دی.

فايده لنيلگن ادبياتلر

- Abdurahmonov, M. (2009). *Markaziy Osiyo tasavvuf shoirlari*: Boborahim Mashrab. London: Oksford bilim yurti jurnali.
- Bajiyev, D. (2007). *Boborahim Mashrab va uning she'riyati*. Toshkent: Ma'rifat nashriyoti.
- Hakimov, A. (2012). *O'zbek tasavvuf adabiyoti va Mashrab*. Toshkent: Akademiya nashriyoti.
- Jumaniyozov, L. (2016). *Boborahim Mashrabning tasavvufiy adabiyotga qo'shgan hissasi*. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti.
- Mashrab, B. R. (2015). *Mashrab g'azallari*. Toshkent: Sharq nashriyoti.
- Mirzayev, Z. (2010). *Tasavvufiy g'oyalar va o'zbek adabiyoti*. Toshkent: Sharq nashriyoti.
- Rahmonov, M. (2015). *Boborahim Mashrab va uning tasavvufiy dunyosi*. Toshkent: Sharq adabiyoti.
- Rasulov, A. (2003). *Tasavvuf adabiyoti va Mashrab*. Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti.
- Sodiqov, A. (2014). *Mashrab va tasavvuf falsafasi*. Toshkent: Fan va texnologiya.